

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2012/06/katona-andras-a-rakoczi-szabadsagharc-recepcioja-a-magyarorszagi-03-01-03/>

Katona András

A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész

1945-1990¹

2011. április végén, május elején volt az utóbbi évszázadokban rendre kirobbanó magyar szabadságharcok közül az elsőnek, a Rákóczi-szabadságharc lezárásának 300. évfordulója. Ez volt az egyetlen szabadságküzdelmünk azonban, amely kompromisszummal zárult, látható (igaz, egyben vitatható) eredményeket is hozott, és nem vont magával megtorlást, leszámítva Rákóczinak és bujdosótársainak „önkéntes” emigrációját. Ez a tanulmány ennek a 300 évnek a távolából a szocialistának mondott fél évszázad történelemtankönyveinek a Rákóczi-szabadságharc recepcióját igyekszik nyomon követni 1945-től 1990-ig, elsősorban az egész eseménysor értékelésére, különösen a szatmári béke és megkötésének körülményeire való tekintettel, kevésbé foglalkozva az egyes részletekkel. Vizsgálatunkban törekszünk a téma kapcsán a történetírás tankönyvírásra komoly befolyást gyakorló irányainak a vázlatos bemutatására is. Fontos még megemlíteni, hogy a vizsgálat alá vont történelemtankönyvek közül azokat részesítettük előnyben, melyek jobbra a közoktatási képzés végén, oknyomozó jelleggel, mai kifejezéssel az elemző történelemtanítás magasabb szintjén – 1850 óta úgy mondhatjuk, hogy az érettségi előtt – kerültek felhasználásra.

A sztálinizmus kalodájában

Az 1945 utáni rövid demokratikus időszak tankönyveiből egyet idézünk meg, a fiatal Kosáry Domokosét², aki a Teleki Pál Intézet igazgatójaként részt vett az 1947-es párizsi békeszerződés előkészítésében is. Tankönyvében a Rákóczi-szabadságharc kapcsán leírja, hogyan lesz főúri összeesküvésből felkelés. *„Ami e kísérletet hatalmas, nemzeti küzdelemmé tette, az a szabadulás egyetemes vágya, a parasztság megmozdulása volt. Rákóczi, a birtokos nagyúr az elnyomott néposztály felé nyújtotta kezét.”*

Vetési Lászlót, Rákóczi franciaországi követét idézi, a francia segítségbe vetett hit hiábavalóságának az igazolására: *„Ne adgya Isten, hogy igaz próféta legyek, de elhittem magammal, hogy Gallia egy óráig sem hadakozik tovább, hanem addig, az meddig a maga hasznai kívánják.”* A szabadságharc eredményét Varga Zoltán előbbi tankönyvével szemben így értékeli: *„A felkelés katonailag nem tudott győzni. Politikailag azonban mégsem volt eredménytelen. A magyarság ezzel az erőfeszítéssel biztosította magának azt a politikai helyzetet, mely a most következő békekorszakot lehetővé tette.”*³

Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész – 1945-1990

A második világháború lezárultával a Rákóczi-szabadságharc története több értelemben is új jelentőséget nyert. Egyfelől a kontinuitást fejezte ki, és ez talán meglepő módon a nemzeti romantika volt. Magyarország a szovjet érdekszférába került, szuverenitása jelentős részét elvesztette, a szabadságharc története viszont legsajátabb tulajdona volt. Az 1945-öt követő átmeneti időszakban Vas István lényeglátóan érzékeltette ezt. A Rákóczi-féle *Emlékiratok* 1948. évi kiadásának előszavában írta, hogy „demokráciánk első hónapjaiban jó volt látni Marx és Engels között Rákóczi fürtös fejét, személye a nemzeti múlt jelenlétének megnyugtató tudatát adta.” Andics Erzsébet 1949-ben tudományos programként hirdette meg, hogy „Thaly Kálmán örökségéhez kell a magyar történetírásnak visszanyúlnia.”⁴

Másfelől azonban „hozzá kellett igazítani” a szabadságharc történetét a marxi osztályelmélethez. Móds Aladár még 1943-ban megjelentette, aztán 1945 után több ízben is átdolgozta, kibővítette a *400 év küzdelem az önálló Magyarországért* c. kurzuskönyvét⁵. Ebben a fő marxista szempontot – ti., hogy a történelem „osztályharcok története” – a nemzeti-romantikus szemlélettel ötvözve az egész 1526 utáni magyar történelmet Habsburg- és németellenes függetlenségi harcok gazdaságilag motivált sorozataként írta le, melyben a néptömegek osztályharca egybefonódik a nemzeti függetlenségi küzdelmekkel⁶.

A Rákóczi-szabadságharc, amely „paraszti, népi felkelésként” indult, valószínűleg sikertelensége okán „nemesi, rendi mozgalommá” lett. Móds értékelése a következő: „A felkelés összeomlott. A magyar birtokososztály gróf Károlyi Sándornak, Rákóczi volt hadvezérének vezetésével kiegyezik a bécsi kormánnyal. Az udvar két évszázad tapasztalatai alapján belátja, hogy a forrongó Magyarországgal a hátában nem képes megvédeni nagyhatalmi állását nyugaton. Letesz a magyar rendek erőszakos megtörésének gondolatáról s maga is kész a kompromisszumokra. A kompromisszum biztosítja az ország régi alkotmányos jogait és közjogi különállását, valamint a fegyvert letevő, az uralkodóház hűségére megtérő felkelők teljes személyi és vagyoni sérthetlenségét.”⁷ Az ezt követő időszakra azonban lényegében egy új „toposz” fogalmazódik meg, és ez a Habsburg „gyarmatosítás” sötét képe: „Az elkövetkező időkben a gyarmati kiszolgáltatottság sötét kora szakad hazánkra, mely minden réteg eleven érdekébe vág. Éppen ezért, nem egészen egy évszázad alatt, a magyar nemesség nagy többsége újra szembefordul az idegen, elnyomó hatalommal.”⁸

Következzék ezután egy 1950-ben megjelent, már természetesen ízig-vérig marxista tankönyv, melynek vonatkozó részét Heckenast Gusztáv írta⁹. Nézzük először a vereség okait taglaló részt: „A vereség okai között szerepet játszott az ország általános szegénysége és elmaradottsága, amit a szabadságharc utolsó éveiben pusztító pestisjárvány még fokozott, nagymértékben hozzájárult a szabadságharc bukásához a mozgalom lendítőerejének, a jobbágyságnak háttérbeszorítása az első esztendő győzedelmes harcai után, sok kárt okozott a szabadságharc ügyének a nemesség ingadozása, a főnemesség és a klérus árulása; a vereség döntő okát azonban a külpolitikai helyzetben kell keresnünk. Magyarország a Rákóczi-szabadságharcot elszigetelten, igazi szövetségesekek nélkül vívta meg és elbukott a Habsburg reakció túlerejével szemben.”¹⁰ Megjelenik tehát a katolikus

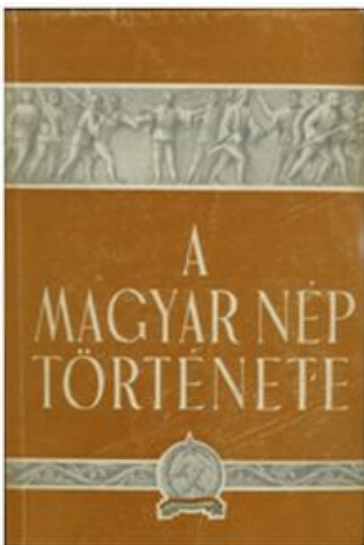
Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész – 1945-1990

klérus árulásának motívuma, ami nemcsak az ateista világnézet „nyomulásából” következett, de része volt a „klerikális reakció” ellen meghirdetett harcnak is.

Az értékelésben megjelennek az áruló világi főurak is, akik egyszer s mindenkorra eljuttassák nemzeti szerepüket: „A Rákóczi-szabadságharc volt az utolsó olyan függetlenségi harca a magyar népnek, amelyben a vezetős szerep még a nagybirtokosok egy csoportjáé, a főurak egy részéé volt. Ennyiben a Rákóczi-szabadságharc még folytatása a 17. század függetlenségi harcainak. Ugyanakkor azonban a szabadságharcban résztvevő főurak árulásával véget ér az a korszak, amelyben a magyar nagybirtokososztály egy része még nemzeti érdekekért harcolt, nemzeti szerepet játszott.” Ugyanakkor azonban az eseménysorozat utat nyitott a polgári fejlődés irányába, amely azonban azon nyomban megfeneklett: „A Rákóczi-szabadságharc nagy jelentőségét másik, polgári fejlődési irányzatot mutató oldala határozza meg. A Rákóczi-szabadságharc volt az első függetlenségi harca a magyar népnek, amely már nem vallási köntösben, vallási jelszavakkal, hanem a nemzeti függetlenség és szabadság jelszavával folyt. A szabadságharc szükségleteinek kielégítésére Magyarországon eddig még nem tapasztalt iparfejlődés indult meg. A szabadságharc győzelme az egységes magyar állam létrehozásának lehetőségét, a polgári fejlődés útjának megnyitását jelentette volna, bukása, a szabadságharcot lezáró szatmári béke azonban Magyarországot gyarmati sorba taszította.”¹¹ Íme, a gyarmati motívum tankönyvi változata!

Megtaláltatott az áruló személye is – kell ilyen a Rajk-per és a koncepciók perek idején –, aki a megegyezést tető alá hozó Károlyi Sándor lett: „A béke megkötése után a császár katonái és a főurak siettek lefegyverezni a kuruc csapatokat. Magyarország ezáltal teljesen a Habsburgok uralma alá került és hosszú időre Habsburg gyarmattá vált. A császár döntött minden kérdésben idegen tanácsosaival, a magyar urak pedig a császár döntéseit minden ellenkezés nélkül, alázatosan tudomásul vették. Károlyi Sándor és társai így adták el Magyarország önállóságát, de cserében megtarthatták kiváltságaikat, vagyonukat pedig meg is növelték [a „lázdó” Rákóczi birtokaival]. A magyar urak lemondtak Magyarországi szabadságáról, viszont szabad kezet kaptak saját jobbágyaikkal szemben. A szatmári béke (1711) értelmében szabad zsákmánya lett Magyarország a Habsburgoknak, a parasztság a nagybirtokosoknak.”¹² Tehát a Habsburg gyarmatosítás mellett a nagybirtokos „osztályuralom” biztosítása is „végeredmény” lett.

1951-ben jelent meg a korszak sokszerzős irányadó történelmi szintézise, A magyar nép története¹³. A szatmári béke értékelése kellően summás: „A szabadságharc belső ellentmondásainak kiéleződése, a reakció aknamunkája, és – döntő módon – a nemzetközi erőviszonyok kedvezőtlen alakulása miatt a Rákóczi-szabadságharc elbukott. A szabadságharc szégyenletes befejezése az áruló Károlyi Sándor műve volt, aki az utolsó pillanatig megjátszotta kétkulacsos, aljas szerepét.”¹⁴

Jóval bővebb, és a kor szokásainak már teljesen megfelelően a marxizmus-leninizmus klasszikusainak a megfelelőbbé tehető idézeteivel teletűzdelt az egész szabadságharc értékelése: „A Rákóczi-szabadságharc – bukása ellenére – a magyar nép történetének egyik legdicsebb szakasza. Betetőzése a 17. századi nemzeti küzdelmeknek,

Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész – 1945-1990

legmagasabb foka a korszak függetlenségi harcainak. A Rákóczi-szabadságharc volt az utolsó olyan függetlenségi harca a magyar népnek, amelyben a vezetős szerep még a nagybirtokosok egy csoportjáé, a főurak kereskedelmi tőkés [!] érdekeltségekkel kapcsolatban álló részéé volt. Ennyiben a Rákóczi-szabadságharc még folytatása a 17. század függetlenségi harcainak. Ugyanekkor azonban a szabadságharcban részt vevő főurak árulásával véget ér az a korszak, amelyben a magyar nagybirtokos osztály egyes tagjai még nemzeti érdekekért harcoltak, nemzeti szerepet játszottak. A Rákóczi-szabadságharc nagy jelentőségét másik, polgári fejlődési irányzatot mutató oldala határozza meg. A Rákóczi-szabadságharc volt az első függetlenségi harca a magyar népnek, amely már nem vallási köntösben, vallási jelszavakkal, hanem a nemzeti függetlenség és szabadság jelszavával folyt. Ezt a vonását csak akkor értékelhetjük kellően, ha tudjuk, hogy Engels milyen nagy jelentőségű állomásnak tartotta a nyugateurópai fejlődésben az olyan polgári forradalmat, "amely teljesen ledobta magáról a vallási köntöst és amely leplezetlenül politikai talajon folyt le" (Marx – Engels: Válogatott művek. Szikra, Bp., 1949. II. köt. 102. l.) A szabadságharc szükségleteinek kielégítésére Magyarországon eddig még nem tapasztalt méretű iparfejlődés indult meg és felvetődött a szabad parasztság létezésének szükségessége. A szabadságharc győzelme az egységes magyar állam létrehozásának lehetőségét, a polgári fejlődés útjának megnyitását jelentette volna, bukása, a szabadságharcot lezáró szatmári béke azonban Magyarországot gyarmati sorba taszította. Ilyen körülmények között a Rákóczi-szabadságharc nemcsak betetőzése volt a 17. századi nemzeti függetlenségi harcainak, hanem egyben előzménye, előfutára az 1848–49-i polgári forradalomnak.

Nem véletlen, hogy Rákosi elvtárs ráirányítja figyelmünket a Rákóczi-szabadságharc hagyományaira, ma, amikor dolgozó népünk "...évszázadok óta először rendelkezhet szabadon a gazdaságával, kultúrájával és évszázadok óta először fordul elő, hogy felemelkedését nem gátolják, hanem támogatják a szomszédok, elősegíti a nemzetközi helyzet." Így "...amiért hiába küzdöttek Rákóczi kurucjai, Kossuth honvédei, az 1919-es forradalom vörös katonái, azoknak a céloknak az elérését most a történelem lehetővé tette. (Rákosi Mátyás: Építjük a nép országát. Szikra, Bp., 1949. 475-476.)"¹⁵ Így válik a Rákóczi-szabadságharc az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, sőt az 1919-es tanácsköztársaság előképévé.

A szintézis nyomán készült tankönyvben – a szerzők is azonosak – új motívumként jelenik meg Rákóczi és Nagy Péter cár, sőt a magyar és az orosz nép szövetségének, barátságának az előzményeként a szabadságharc: „Oroszország volt az egyetlen hatalom, amely egyenrangú félként szövetséget kötött a szabadságért harcoló magyar néppel és fejedelmével, II. Rákóczi Ferencsel. A Szovjetunió népei és a magyar nép között fennálló szoros barátságnak és szövetségnek erre a történelmi előzményre is, amely az orosz és a magyar nép történelmének egyik dicsőséges korszakában, a Habsburg reakció elleni harcban született meg, érvényes Rákosi elvtárs megállapítása: "Hazánk akkor volt erős, megbecsült és független, mikor sorsát a nemzetközi haladással kötötte össze. (Rákosi Mátyás: A békéért és a szocializmus építéséért)"¹⁶

A szabadságharc értékelése szinte szó szerint megegyezik a szintézisével: „...a Rákóczi-szabadságharc nemcsak betetőzése és legmagasabb foka volt a 17. század nemzeti függetlenségi harcának, hanem egyben előzménye, előfutára az 1848–49-i polgári forradalomnak és nemzeti szabadságharcnak.

Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész – 1945-1990

*Nem véletlen, hogy Rákosi elvtárs ráirányítja figyelmünket a Rákóczi-szabadságharc hagyományaira, ma, amikor dolgozó népünk „...évszázadok óta először rendelkezhet szabadon a gazdaságával, kultúrájával és évszázadok óta először fordul elő, hogy felemelkedését nem gátolják, hanem támogatják a szomszédok, elősegíti a nemzetközi helyzetet.” Így „...amiért hiába küzdöttek Rákóczi kurucai, Kossuth honvédei, az 1919-es forradalom vörös katonái, azoknak a céloknak az elérését most a történelem lehetővé tette. (Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát*)”¹⁷*

Viszonylag bőségesen szól a tankönyv a kuruc kori művelődés kérdéseiről is. A nemzeti romantika körébe sorolhatóan arról szólnak ezek az oldalak, hogy Thoroczkay István kuruc tábornok védi, a labancok viszont felgyújtják a nagyenyedi kollégiumot, sőt a debreceni kollégium könyvtárát is. Szó esik Rákóczi mecenatúrájáról is: újságot ad ki, hadi regulamentumokat jelentet meg, Pápai Páriz Ferencet, sőt a nagyszombati egyetemet is támogatja. A kuruc versek közül szó esik néhányról, idézetekkel: Buga Jakab éneke, Serkentő ének, Csinom Palkó, Vak Bottyánrul való ének, A szegénylegény éneke, Rákóczi nóta, Rákóczi kesergője. De szó esik Mányoki Ádámról, Rákóczi Emlékiratairól és Vallomásairól, valamint Mikes Kelemen Törökországi leveleiről egyaránt.¹⁸

Összegezve a Rákosi-időszak történelemképét: A Rákóczi-szabadságharc a 17. századi „nemzeti küzdelmek” betetőzéseként jelenik meg. Jelentősége elsősorban abban állt, hogy minden korábbinál „szélesebb nemzeti egységfrontot teremtett, és az idegen elnyomással, gyarmatosítással szemben élesen felvetette nemzetünk polgári haladásának, független fejlődésének a kérdését”¹⁹. Emellett előremutató volt annyiban is, hogy a korábbi felkelésektől eltérően már nem „vallási köntösben” jelent meg, hanem „társadalmi és nemzeti küzdelemként”, s mint ilyen közvetlenül előzménye a nemzeti szabadságért és a társadalmi haladásért folytatott XIX. és XX. századi küzdelmeknek. Összességében nemzeti kommunista értékelésnek nevezhetjük szabadságharcunk beillesztését az 1526 utáni függetlenségi harcok, és a későbbi szabadság- és osztályküzdelmek sorába. Jellemző a világi és egyházi nagybirtokosok („klerikális reakció”) önzésének, felelősségének kiemelése, történelmi vezető szerepének „eljátszása” is, csakhogy saját „osztályuralmukat” biztosíthassák a jobbágyok felett. Fontos új motívum a szabadságharcot lezáró békét megkötő Károlyi Sándor áru-lóként való bemutatása, aki „tettével” Magyarország XVIII. századi Habsburg gyarmatosítását segítette elő.

A kádári időszak marxista történelemtanításának változó szabadságharc képe

Az 1960-as évek elején megjelenő újabb szintézis, egyetemi tankönyv szabadságharc képét továbbra is Heckenast Gusztáv formálta²⁰. Feltételezte, hogy Rákóczi nem egyszerűen a „rendi szabadságjogok visszaszerzéséért” állt a szabadságharc élére, hanem a nemzetközi erőviszonyok kedvező alakulása esetén „kiharcolta volna Magyarország függetlenségét” is. Ennek érdekében méltányos valláspolitikát folytatott, és megkezdte az önálló magyar államszervezet „nemzeti abszolutista” jellegű kiépítését. A bukás részben a nemzetközi támogatás hiánya, részben az ország anyagi erőforrásainak elégtelensége, s nem utolsósorban a különböző társadalmi osztályok együttműködésének felbomlása miatt

Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész – 1945-1990

következett be. A békekötés ezért elkerülhetetlen volt. A szatmári béke lényege abban állt, hogy a magyar nemesek megvédték „osztályérdekeiket”, azaz „megtartották vagyonukat és jobbágyaik fölötti hatalmukat”. A kritika mellett – és ez eltért a nemzeti kommunista értékelés szokásos sémájától – Heckenast pozitívként említette, hogy a *„fennmaradt birtokos osztály és a rendi alkotmány – száz esztendővel később megkönnyítette a magyar polgári reformmozgalom megindulását”*.²¹

A hatvanas évek elején a – Molnár Erik főszerkesztő nevével fémjelzett – Magyarország története I. kötetében a vonatkozó fejezet szerzője, R. Várkonyi Ágnes már láthatóan sem a „labanc”, sem a „kuruc” álláspontot nem akarta igazolni vagy cáfolni, hanem mindkettő megértésére törekedett saját logikájuk alapján. Mi most mégis az akkoriban nagytekintélyű főszerkesztőt idézzük egy más megnyilatkozása alapján, a „nemzetietlenítés” jegyében: *„A Bocskai–Rákóczi-korszak felkelései [...] csak annyiban voltak „szabadságharcok”, amennyiben a nemesi szabadságharcok fenntartásáért folytak, amelyek közül a jobbágyok kizsákmányolásának szabadsága volt a legfontosabb. Kifejlődött formájukban rendi és nem népi szabadságharcok ezek, szabadságharcok a nemesek szempontjából, mert céljuk nem a jobbágyok szabadságának kivívása, hanem a jobbágyok szolgaságának fenntartása volt.”*²² Tehát a „kizsákmányolás” elleni harc mindenek felett, a függetlenségi küzdelmek rovására is.

Az 1956 után megjelent első középiskolás tankönyv Unger Mátyásé volt²³, aki ezt követően vált kiemelkedő tankönyvíróvá. Ebben a könyvében Károlyi Sándor úgy jelenik meg, mint aki „esküjét megszegve” kötötte meg a szatmári békét. *„A szatmári békében József császár – minden biztosíték nélkül – ígéretet tett a magyar alkotmány és vallásszabadság megtartására. De legtöbbet azzal foglalkozott a béke, hogy a császár hűségére térő urak hogyan kaphatják vissza birtokaikat.”*²⁴ Az összefoglalásban – igaz, zárójelben – fontosnak tartja megjegyezni, hogy a függetlenségi harcok sorában *„a Rákóczi-szabadságharcnál már háttérbe szorult a vallási kérdés.”*²⁵ Tehát itt is az „urak” járnak jól, és az egyetlen „pozitívum” a „vallási kérdés” háttérbe szorulása.

Eperjessy Géza és Benczédi László az 1961-es reformtervet követő tankönyvében²⁶ utóbbi így ír, alapvetően Molnár Erik szellemében: *„Békére vágyó és Bécs felé forduló nemesség – közömbössé vált, elfásult parasztság: ez jellemezte 1708 után az ország társadalmát. Az alapvető osztályok egyaránt elfordultak s kuruc szabadságharctól. Rákóczi még egy utolsó kísérletet tett a háború felélesztésére. 1711 elején Lengyelországba ment, hogy Péter cártól segítséget hozzon. Távollétét arra használta fel egyik főembere, Károlyi Sándor, hogy a kuruc seregekkel letétesse a fegyvert. A szatmári békében I. József (1705–11) ígéretet tett a magyar rendi alkotmány és a vallásszabadság helyreállítására. A Habsburg-pártra visszatérő földesurak megtarthatták birtokaikat. A csatatereken harcoló jobbágykatonák visszakerültek földesuraik igája alá.*

*A szatmári béke megkötése a Habsburg-abszolútizmus győzelmét szentesítette a jobbágytömegek harcával támogatott magyar rendiség felett. A bécsi udvar azonban Magyarországon nem követte 1620 utáni csehországi politikáját. A szatmári békében meghagyta a magyar nemesség birtokait és a rendi alkotmányos formákat.”*²⁷ Új motívum tehát, hogy legalább a csehek sorsát elkerülhettük. A tankönyvhöz készült tanári kézikönyv külön aláhúzza, hogy *„ajánlatos a külpolitikai helyzet alakulásának egészét áttekinteni, kiemelve, hogy a bukás fő oka a kialakuló Habsburg-túlsúly volt. [...] A döntő, hogy bemutassuk, hogy a nemesség is és a jobbágyság is saját szempontjából reménytelennek látta a harc további folytatását.”*²⁸

Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

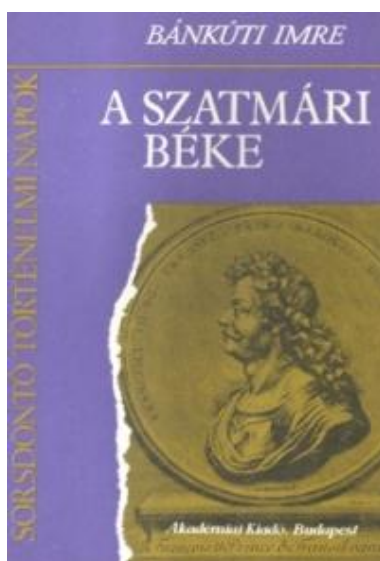
II. rész – 1945-1990

Az 1978-as tantervet követően megjelent – már Eperjessy Géza által írt – tankönyv²⁹ értékelésében nem sokban tér el az előzőtől: „Rákóczi 1711 elején még egy utolsó kísérletet tett szabadságharc fölélesztésére. Lengyelországba ment, hogy Péter cártól segítséget kérjen. Távollétében egyik fővezére, Károlyi Sándor megegyezett a legtekintélyesebb labanc főúrral, Pálffy János császári fővezérrel, s a majtényi síkon a kurucok főerejével letette a fegyvert. 1711-ben megkötötték a szatmári békét, amelyben az uralkodó ígéretet tett a rendi alkotmány és a vallásszabadság visszaállítására. A király hűségére visszatért nemesek megtarthatták birtokaikat. [...]

A kurucok hősi harca megmentette a magyar nemességet attól, hogy a cseh uralkodó osztály fehérhegyi veresége [...] utáni sorsára jusson. De az ország függetlenségét nem sikerült kivívni, s az érte küzdő jobbágyok szabadságából sem lett semmi.”

A tankönyvhöz készült tanári kézikönyv szerzője, Szabó Károly azonban ismét Heckenast Gusztávhoz nyúlt vissza, melyben a hivatkozott történész már a korábinál jóval kiegyensúlyozottabb álláspontot képvisel, sőt problémát vet fel: „Hogy mi volt a szatmári béke, arról megoszlottak és ma is megoszlanak a vélemények. A nemzet elárulása? Vagy a nemzet megmentése? Gyáva megalkuvás? Úgyesen kipolitizált kompromisszum? Mindegyik álláspont alátámasztására vannak érvek, de cáfolatukra is ellenérvek. II. Rákóczi Ferenc fejedelem nem fogadta el a szatmári békét, inkább veszni hagyta birtokait, és emigrációba ment... Károlyi Sándor pedig a fejedelem tilalma ellenére kötötte meg a békét. Ám az is igaz, hogy a bécsi udvar szinte aggályos pontossággal tartotta meg és hajtotta végre, amit a békében ígért, Károlyi pedig a kuruc hadsereggel és a nemességnek a szabadságharc végéig kitartó csoportjával egyetértésben járt el, és a békét a szabadságharc politikai és katonai vezetőinek túlnyomó többsége elfogadta. Kétségtelen, hogy a Rákóczi-szabadságharc számos politikai követelését feladták azok, akik aláírták a szatmári békét, de ugyanakkor megőrizték Magyarország régi rendi alkotmányát és a Habsburg-birodalmon

belüli különállását, annak ellenére, hogy katonailag teljes vereséget szenvedtek.”³⁰ Itt már sem az „osztályjelleg, sem a vereség mértéke korántsem túldimenzionált.

A korszak másik kutatóját, a kétségkívül ekkor már hitelesebb Bánkúti Imrét idézi Szabó Károly a megállapodással kapcsolatban: „A szatmári béke kompromisszummal tett pontot az évszázados rendi-nemzeti konfliktusok végére. A magyar nemesség katonailag nem tudta győzelemre vinni az ügyét. Elfogadta tehát azt az abszolutizmust, amely egyébként lényeges előnyöket nyújtott a számára: védelmet a külső hatalmak ellen és a belső osztályharc frontján.”³¹

A végső konklúzió pedig: „A szatmári béke szükségszerű és indokolt lépés volt. 1711 tavaszán az ország lakossága – nemes és paraszt egyaránt – úgy vélte, hogy

*Magyarország eljutott teljesítőképesége végső határáig. A harc továbbfolytatásához megszűntek a feltételek. Rákóczi maga is úgy látta, hogy a szatmári béke s az új uralkodó biztosítja az uralkodó osztály alapvető jogait és az ország függetlenségét oly módon, ahogy a rendi konföderáció célul tűzte ki. De mivel az erdélyi fejedelemségét a béke nem tette lehetővé, ő személy szerint elutasította azt. Károlyi és Pálffy felfogása pedig ott találkozik, hogy a teljes katonai vereség előtt megmenteni, ami menthető: a rendi-nemesi érdekeket.*³²

A rendszerváltozás előtti utolsó, a korrallal foglalkozó gimnáziumi tankönyv Walter Máriaé³³ is jelentős terjedelemben foglalkozik a Rákóczi-szabadságharccal. Külön forráselemzés tárgyát képezi II. Rákóczi Ferenc brezáni kiáltványa, és önálló olvasmány szól *Európa és a Rákóczi-szabadságharc* kapcsolatáról, illetve adott helyen éppen e kapcsolat, a külső támogatás hiányáról, mint a békekötés egyik meghatározó okáról. A szatmári béke létrejöttével és értékelésével kapcsolatban kiegyensúlyozott álláspontot képvisel a tankönyvíró: „A Szatmárra összehívott utolsó, immár csonka kuruc országgyűlés a körülmények ismeretében elfogadta a békefeltételeket. Ezek szerint közkegyelemben részesülnek a felkelők, ha hűséget esküsznek a királynak. Birtokaikat és addig elnyert kiváltságaikat megtarthatják, s nem korlátozzák a protestánsok vallásszabadságát sem. Az udvar – Pálffy János tábornok révén – megígérte, hogy tiszteletben tartja Magyarország és Erdély alkotmányát, s a rendek törvényes úton a király elé terjeszthetik sérelmeiket.”³⁴ A Károlyi Sándor képe melletti felirat idézi a fejedelemnek levélben „magyarázkodó” békekötőt: „... az mit cselekszem ... nemzetem utolsó veszedelmének eltávoztatásáért, kéntelenségből cselekszem”.³⁵ A tankönyv értékelése (*A harc és béke mérlege*) is az eredményeket hangsúlyozza: „A szatmári békeegyezmény összbirodalmi elveket érvényesítő kompromisszum az udvari abszolutizmus és a magyar rendi-nemzeti erők között; az 1711-ben lehetséges alternatívák közül viszonylag legkedvezőbb. Függetlenségünket ugyan nem tudtuk kivívni, a birodalmon belüli rendi különállást azonban elnyertük.”³⁶

Következtetések levonására is sort kerít a tankönyvíró. Belpolitikai tekintetben: „A megállapodás jóval több lehetőséget adott a nemzeti fejlődéshez, mint a „török világ” másfél százada. De a polgári átalakulás kibontakozásához ez szűknek bizonyult.”³⁷ Külpolitika szempontból: „A Rákóczi-szabadságharc Franciaország és Európa oldaláról nézve azért jelentős, mert keresztülhúzta a Habsburg-ház számítását a trónutódlás kérdésében. [...] Ha céljukat érték volna, Ausztria Közép-Európa központi birodalmává lép elő, s ereje befolyásolja Európa egész fejlődését.”³⁸

Érdekes, ha a tankönyvi szövegek mellé tesszük a korszak vezető történészeinek az álláspontját a békekötés idejének kuruc kilátásait illetően, már jelentős eltérések vannak közöttük. Benda Kálmán szerint – Bánkúti Imréhez hasonlóan – például Rákóczi alaptalanul reménykedett abban, hogy külső hatalmak fegyveresen, vagy a béketárgyalásokon segítséget nyújtanak.³⁹ Ezzel szemben R. Várkonyi Ágnes azt a felfogást képviseli, hogy a nemzetközi helyzet reális reményt nyújtott Rákóczinak:⁴⁰ „Hosszú távon, a történeti folyamatok összességében Rákóczit látom realpolitikusként”. „Önámítás és illúzió [...] ha a szabadságharc befejezésének Károlyi által megvalósított módját glorifikáljuk”.⁴¹

Óvatosabban, de Várkonyihoz közelebb állóan fogalmaz Köpeczi Béla, a „francia kapcsolat” legalaposabb vizsgálója⁴², bár ő is elítéli Károlyi Sándort, mert nem vette figyelembe a nemzetközi helyzet esetleg kedvező alakulását, az esetleges orosz támogatásra utalva.⁴³ Köpeczi Rákóczi értékelése is igen tanulságos: Rákóczi „magatartása bizonyítja, hogy nemcsak a fontolva haladóknak taníthatnak nemzeti önismeretre, hanem azok is, akikről sokan úgy vélik, hogy radikalizmusukkal utópiákat kergetnek. A történelmi fejlődés

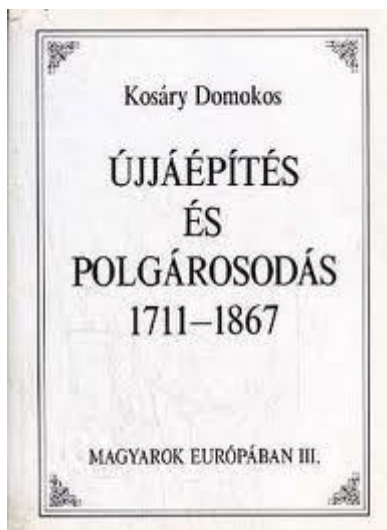
Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész – 1945-1990

bebizonyította, hogy a társadalmi haladás elválaszthatatlanul összekapcsolódik a nemzeti fejlődéssel, aminek tartozéka az állami függetlenség. Rákóczi nem utópiáért harcolt, hanem egy történelmileg alátámasztott igaz gondolatért, persze olyan körülmények között, amikor még megvalósítására nem értek meg a feltételek”.⁴⁴ Nem lehetett könnyű a tankönyvíróknak állást foglalni ezekben a vitatott kérdésekben.

A rendszerváltozáskor született Glatz Ferenc szerkesztésében a Magyarok Európában c. könyvsorozat, amely az 1990-es években „alapanyagává” vált a történelemtankönyvek írásához. A megváltozott körülményeket jól jelzi, hogy már nem valamiféle központi direktívaként, hanem szakmai megfontolásból. Nézzük meg ennek állásfoglalását a Rákóczi-szabadságharcral kapcsolatban, annál is inkább, mert a megjelent három kötetből kettő is foglalkozik ezzel a témával. Szakály Ferenc a Rákóczi-szabadságharcot a Habsburgok alkotmány sértéseire adott érthető, ám hatékony külső támogatás híján eleve bukásra ítélt vállalkozásként írta le. A császáriak „tulajdonképpen mindvégig nyomasztó fölényben voltak”, amit sem I. József, sem a hadait vezető Pálffy generális nem akart végletesen kihasználni. Ezért a szatmári békekötést „akár győzelemként is felfoghatták” a kurucok. „Szó sincs benne büntetésről, annál többet arról, hogy a kurucok mit kapnak vissza visszatérésük fejében.” Az elkobzott birtokok visszaadásán és a parasztközösségeknek adott kiváltságok fenntartásán túl az uralkodó megígérte, hogy „tisztelőben tartja az alkotmányt, biztosítja a protestáns vallásgyakorlatot, eltörli a magyar rendi szervezettől idegen hivatalokat, így például a Neoacquistica Comissiót, s a vitás kérdéseket az országgyűlés elé utalja.”⁴⁵

A Magyarok Európában III. kötetének szerzője Kosáry Domokos volt, akivel már az 1945 utáni tankönyvek kapcsán találkozhattunk. Ebben a munkájában „Habsburg-Ausztria” közjogi elemzése kapcsán fontosnak tartja leírni – végképp elosztatva egy tévhitet –, hogy „Károlyi Sándor „árulása” azok közé a legendák közé tartozik, amelyekkel a XIX. század nacionalista romantikája szerette a nehézségeket magyarázni. Az adott feltételek között, minden további erőforrás híján, a teljes szétverésén és az azt alighanem követő súlyosabb alávetésén kívül nem volt más alternatíva, mint ez a mégiscsak elért kompromisszum, amely végül is minden elkerülhetetlen negatív vonása ellenére lehetővé tette, hogy a romokban heverő ország békét, nyugalmat nyerjen és a korábnál jobb feltételek közt elindulhasson a felemelkedés útján.”⁴⁶ A rá következő évtizedeket – a függetlenségi szemlélettől eltérően és Szekfűhöz hasonlóan – emelkedő időszaként, „a rommá lett ország fokozatos felemelkedésének, regenerálódásának időszakaként” írta le, „az európai modell általános mozgásának megfelelően”.⁴⁷ Ahogy ezt megtette már egy évtizeddel korábban A művelődés a XVIII. századi Magyarországon c. alapvető könyvében⁴⁸, mely átformálta a történelemtanár-társadalom szatmári béke utáni hazánkról formált képét. Ma már ez a –

Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész – 1945-1990

korábban oly annyira elhanyagolt és „lesajnált” – „rövid XVIII. század” is megkapta az őt megillető helyet a magyarság „emelkedő” századai sorában.

A még meglévő nemzeti romantikus szemlélettel vitázva írja: *„Innen nézve a szatmári béke nem siralmas balsikernek tűnik, amilyennel állítólag – ismét a nacionalista romantika szerint – a nemzeti végzet szokta történelmünket sújtani, hanem, éppen ellenkezőleg, egy rosszul alakuló helyzetből való viszonylag sikeres kijutásnak. Az az ugyancsak romantikus feltételezés, hogy Rákócziéknak valamiképpen mégis csak ki lehetett, ki kellett volna a függetlenséget vívniuk, a fegyveres harc folytatásával is, nemcsak az egykorú hazai és nemzetközi erőviszonyok félreismerésén, tájékozatlanságon alapul, hanem le is becsüli Rákócziék erőfeszítéseit. Ugyanis a valószínűtlen kéri számon olyan tehetséges politikai és katonai vezetőktől, akik idehaza és külföldön egyaránt megtették a tőlük telhetőt.”*⁴⁹ Erős álláspont, ha teljességgel nem is vitathatatlan!

Összegezve a szocialista időszzakkal kapcsolatos áttekintésünket sajátos módon olyan történésszel kezdtük és zártuk, aki jórészt – főleg a Rákosi-korszak – üldözöttje, vagy legalább is csupán „tűrt” kutatója volt tudományunknak. Az utóbb tárgyalt kádári időszakban a történettudományi kutatások és a tankönyvek is nagy változásokat mutattak. A marxista keretek fennmaradása mellett különböző irányzatok jellemezték a Rákóczi-szabadságharc kapcsolatos kutatásokat, melyek némiképp tükröződtek a történelemtankönyvekben is. Bár a szabadságharc „osztályjellegének” a hangoztatása középpontban maradt, a korábbi egyoldalúságok (Károlyi Sándor „áruló” volta, a Habsburgok szatmári béke utáni „gyarmatosítása”, akárcsak magának a „zászlóletételnek” pusztán kudarcként értékelése) kiküszöbölődtek. A külpolitikai háttér értékelése körüli viták ellenére fokozatosan előtérbe kerültek a szabadságharc által elért eredmények és a béke kompromisszumos jellege. Történelmünk olyan időszakáról van tehát szó, amelyet a rendszerváltozást követően sem kellett „átrajzolni”, szemben néhány – főleg XX. századi – eseménysorral. Tankönyveink változásainak iránya elsősorban didaktikai irányú volt, a munkáltató jelleg fokozatos elterjedésével, de a „szakmaiság” is sokat erősödött.

Történelmünk egy kicsiny, de fontos szeletét ragadtuk ki évszázados vizsgálódás céljából. Úgy gondoljuk, hogy tanulmányunk felhívja a figyelmet arra is, hogy érdemes időnként visszatekintnünk a korábbi idők történelemtanítására is. Egyrészt, hogy okuljunk belőle, másrészt, hogy minél szélesebb áttekintés segítségével alakítsuk ki saját történelemképünket. Mert ez utóbbinál nincs semmi fontosabb!

**Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi
történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából**

II. rész – 1945-1990

MELLÉKLETEK

I. Képjegyzék

Képek a cikkben való megjelenésük sorrendjében:

1. kép: Mód Aladár könyvének borítója

forrás: <http://www.eladomakonyvem.hu/konyv/400-ev-kuzdelem-az-omnallo-magyarorszagert-17522>
(letöltés ideje: 2012.04.30.)

2. kép: A magyar nép története című munka borítója

forrás: http://www.hollo-antikvarium.hu/konyv/antikvarium/heckenast_gusztav_incze_miklos_karacsonyi_bela_lukacs_lajos_spira_gyorgy_a_magyar_nep_tortenete
(letöltés ideje: 2012.04.30.)

3. kép: Dr. Eperjessy Géza tankönyvének borítója

forrás: <http://www.antikvarium.hu/ant/book.php?konyv-cim=tortenelem-ii&ID=113893>
(letöltés ideje: 2012.04.30.)

4. kép: Bánkúti Imre *A szatmári béke* című munkájának borítója

forrás: http://books.hu/a_szatmari_beke
(letöltés ideje: 2012.04.30.)

5. kép: Szakály Ferenc *Virágkor és Hanyatlás 1440-1711* című munkájának borítója

forrás: <http://www.muzeumantikvarium.hu/item/viragkor-es-hanyatlas-1440-1711-49>
(letöltés ideje: 2012.04.30.)

6. kép: Kosáry Domonkos *Újjáépítés és polgárosodás 1711-1867* című munkájának borítója

forrás: http://www.hollo-antikvarium.hu/konyv/antikvarium/Kosary_Domokos_Ujjaepites_es_polgarosodas_1711-1867_Magyarok_Europaban
(letöltés ideje: 2012.04.30.)

II. Tankönyvtár

Az elemzett tankönyvek könyvészeti leírása után az alábbi adatokat közöljük:

- teljes oldalszáma (1),
- a Rákóczi-szabadságharccal foglalkozó tananyagrészt terjedelme (2),
- valamint annak %-os aránya (3) a tankönyv egészéhez képest.

Az 1900 utáni tankönyvek vonatkozó részének részletes tartalomjegyzékét is közöljük.

1. Kosáry Domokos: *Magyarország története. Az őskortól a szatmári békéig. A gimn. VII., a líceumok és gazdasági isk. III. oszt. számára.* Szikra, Bp., 1945.

(1) 138 l. (2) 134-136. l., azaz 3 l. = (3) 2,2%

TARTALOM

V. A magyar rendiség német és török között. A Rákóczi-felkelés

Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész – 1945-1990

2. Heckenast Gusztáv – Spira György: *Magyarország története II. rész 1526–1849.* Tankönyvkiadó, Bp., 1950.

(1) 162 l. (2) 36-44. l., azaz 9 l. = 5,6%

TARTALOM

I. Függetlenségi harcok a török- és Habsburg-hódítás korában (1526–1711)

4. A Rákóczi-szabadságharc
- *A szabadságharc megindulása*
 - *Hogyan lett II. Rákóczi Ferenc a szabadságharc vezetője (apróbetűs)*
 - *A szabadságharc megszervezése*
 - A kuruc hadsereg*
 - Gazdasági élet*
 - Művelődés*
 - *A reakció aknamunkája*
 - A nagybirtokos reakció*
 - A klerikális reakció*
 - *A szabadságharc sikerei és hanyatlása*
 - *A külpolitikai helyzet. A szabadságharc bukása*

3. Heckenast Gusztáv – Spira György: *A magyar nép története II. rész (1526–1849)* Hatodik kiad. Tankönyvkiadó, Bp., 1955.

(1) 232 l. (2) 45-64. l., azaz 20 l. = (3) 4,7%

TARTALOM

I. Függetlenségi harcok a török- és Habsburg-hódítás korában (1526–1711)

5. A Rákóczi-szabadságharc
- *A szabadságharc megindulása*
 - II. Rákóczi Ferenc*
 - A tiszaháti felkelés*
 - *A szabadságharc kibontakozása*
 - *A nemzeti összefogás politikája*
 - *A kuruc hadsereg*
 - *Ipar és kereskedelem a szabadságharc szolgálatában*
 - *A szabadságharc a tetőponton*
 - A Dunántúl felszabadítása (1705)*
 - Az ónodi országgyűlés (1707)*
 - Rákóczi és Nagy Péter szövetsége*
 - *A szabadságharc hanyatlása*
 - *A szabadságharc bukásának okai*
 - A jobbágyság háttérbe szorítása*
 - A reakció aknamunkája*
 - A nagybirtokos reakció*
 - Az egyházi reakció*
 - A nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulása*
 - A szatmári béke*
 - A Rákóczi-emigráció*
 - *A magyar művelődés története a Rákóczi-szabadságharc korában*
 - *A Rákóczi-szabadságharc értékelése*

Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész – 1945-1990

4. Unger Mátyás: *Történelem az általános gimn. III. oszt. számára. (Egyetemes történelem 1640–1849 Magyarország története 1526–1849)* Kilencedik kiad. Tankönyvkiadó, Bp., 1965.

(1) 223 l. (2) 66-75. l., azaz 10 l. = (3) 4,5%

TARTALOM

II. Magyarország a feudalizmus kései korszakában (1526–1790)

A) Török- és Habsburg-ellenes harcok 1526–1711 között

11. A Rákóczi-szabadságharc

a) A szabadságharc előzményei és kibontakozása

- *A török kiűzésének ára*
- *A hegyaljai felkelés (1697)*
- *Rákóczi a kuruc parasztok élére áll*
- *Az első sikerek (II. Rákóczi Ferenc kiáltványából (69-71) forrásrészlet)*

b) A szabadságharc állama

- *Kuruc harcok 1704–1705-ben*
- *A szécsényi országgyűlés (1705)*
- *A kuruc hadsereg*
- *Gazdasági erőfeszítések*
- *A Habsburg-ellenes erők összefogása*

c) A Rákóczi-szabadságharc tetőpontja és bukása

- *Ónod (1707)*
- *A szabadságharc hanyatlása*
- *A szatmári béke. A száműzött Rákóczi*
- *A kuruc kor kulturális élete*

5. Eperjessy Géza – Benczédi László: *Történelem a gimnáziumok II. oszt. számára. 7. kiad.* Tankönyvkiadó, Bp., 1972.

(1) 271 l. (2) 239-249. l., azaz 11 l. = (3) 4,1% + 7 kép (ebből 2 rajz)

TARTALOM

VI. Késői feudalizmus, török hódoltság és Habsburg-uralom Magyarországon (1526–1711)

11. A Rákóczi-szabadságharc társadalmi alapjainak kialakulása

- *A Habsburg-abszolutizmus berendezkedése*
- *A parasztság terhei*
- *A katonaelemek sérelmei*
- *A nemesség gondjai Kép: A porcióteher megoszlása Magyarország és a Habsburg országok között 1685-ben*
- *A Habsburg-ellenes összefogás alapjai*
- *Panaszlevél (forrás)*

12. A Rákóczi-szabadságharc kibontakozása és sikerei

- *Esze Tamás és II. Rákóczi Ferenc kézfogása Kép: Kuruc gyalogos (Esze Tamás nemesi levele) és Mányoki Ádám II. Rákóczi Ferenc arcképe (XVIII. század)*
- *A szabadságharc kibontakozása*
- *Rákóczi törekvése a társadalmi osztályok összefogására*
- *A kuruc hadsereg és harcai Kép: Kuruc kori ágyú és Kuruc-labanc összecsapás*
- *A szécsényi országgyűlés*

Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész – 1945-1990

– *II. Rákóczi Ferenc emlékirataiból (forrás)*

13. A szabadságharc hanyatlása és bukása
 - *Gazdasági nehézségek*
 - *Az ónodi országgyűlés*
 - *Külpolitikai elszigetelődés*
 - *A jobbágysereg kiábrándulása Kép: Katonai erőviszonyok alakulása a Rákóczi-szabadságharcban és A sárospataki vár*
 - *Kuruc tisztek levele az erdélyi országgyűléshez*
 - *A szatmári béke*

6. Dr. Eperjessy Géza: *Történelem a gimnázium II. oszt. számára*. Tankönyvkiadó, Bp., 1980.

(1) 260 l. (2) 238-250. l., azaz 13 l. = (3) 5% + 6 kép

TARTALOM

IV. Magyarország a késői feudalizmus időszakában (1526–1711)

8. A parasztság és a nemesség a Rákóczi-szabadságharcban (Forráselemző óra)
9. A Rákóczi-szabadságharc kibontakozása
 - *A fölkelő parasztok és Rákóczi szövetsége (240-241) Kép: II. Rákóczi Ferenc*
 - *Rákóczi a parasztok és nemesek összefogásáért*
 - *A szabadságharc kibontakozása*
 - *A kuruc hadsereg Kép: Kuruc fegyverek*
10. A szabadságharc tetőpontja és leverése
 - *A szabadságharc szervezése Kép: Rézpénzek és Adománygyűjtő debreceni diákok*
 - *A szécsényi országgyűlés Kép: Vak Bottyán karikatúrája*
 - *Az ónodi országgyűlés*
 - *A szabadságharc hanyatlása*
 - *A szatmári béke Kép: Rákóczi saját készítésű faragott és festett karosszéke Rodostóból*

7. Walter Mária: *Történelem a gimnázium II. osztálya számára*. 5. kiad. Tankönyvkiadó, Bp., 1988.

(1) 325 l. (2) 289–308. l., azaz 10 l. = (3) 3,1% + 10 kép

TARTALOM

IV. A késői feudalizmus Magyarországon (1526–1711)

10. A Rákóczi-szabadságharc kibontakozása és a kuruc állam (1703–1705)
 - *„Kiált Tokaj vára, jajgat Patak vára” (apróbetűs)*
 - *A felkelés előzménye*
 - *II. Rákóczi Ferenc (apróbetűs) Kép: II. Rákóczi Ferenc házassági képe, II. Rákóczi Ferenc zászlója*
 - *A Habsburgok készülődése*
 - *Brezáni kiáltvány*
 - *Tiszháti parasztfelkelés*
 - *Rákóczi a felkelők élén (apróbetűs)*
 - *Gyors győzelmek*

Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész – 1945-1990

- *Höchstädt és Nagyszombat*
 - *Vetési pátens*
 - *A nemzeti összefogás érdekében*
 - *Társadalmi bázis*
 - *Országgyűlés Szécsényben Kép: Mányoki Ádám: II. Rákóczi Ferenc (1676–1735)*
 - *II. Rákóczi Ferenc kiáltványa (Forrásfeldolgozás – apróbetűs)*
 - *A mozgalom fő oka*
 - *Az udvar önkénye*
11. Diplomáciai és katonai erőviszonyok. A szabadságharc vége (1705–1711)
- *Erdély elveszik*
 - *Sikerek a Dunántúlon Kép: Simontornya, a Dunántúl egyik legfontosabb vára a XVII. század végén*
 - *Gazdaság és politika*
 - *A kuruc hadsereg Kép: Díszes ágyú a szabadságharc korából; Tarpa, Esze Tamás szülőhelye hajdúvárosi szabadságot kapott. A szabad hajdúváros címere*
 - *Nemesi vezetés (apróbetűs)*
 - *Az ónodi országgyűlés Kép: Az ónodi országgyűlésen megölték az egyik Turóc vármegyei követet, aki Rákóczival szemben a rendi jogát védő nemességet képviselte (Than Mór festménye)*
 - *Az európai viszonyok alakulása (apróbetűs)*
 - *Trencsényi csatavesztés*
 - *A nemzeti egység bomlása*
 - *A romhányi csata*
 - *Szatmári béke: 1711 Kép: „... az mit cselekszem ... nemzetem utolsó veszedelmének eltávoztatásáért, kéntelenségből cselekszem” – írta Károlyi Sándor a fejedelemnek*
 - *A harc és béke mérlege*
 - *Európa és a Rákóczi-szabadságharc (Olvasmány – apróbetűs)*
 - *Habsburgokat lekötő háborúk*
 - *Rákóczi francia kapcsolatai*
 - *Északi konfliktus*
 - *A francia támogatás reménye*
 - *Höchstädt – szertefoszló remények*
 - *Új kudarcok*
 - *A szabadságharc magára marad*
 - *Új szövetséges keresése: Svédország*
 - *A porosz uralkodó*
 - *Nagy Péter*
 - *Tanulságok Kép: A fejedelem lakóháza Rodostóban*
 - *Rákóczi emigrációban Kép: Rákóczi József herceg (1700–38), a fejedelem nagyobbik fia*
 - *Végső hazatérés*

Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész – 1945-1990

JEGYZETEK

1. A közlés az előző számunkban megjelent közlemény folytatása.
2. KOSÁRY Domokos (1945): Magyarország története. Az őskortól a szatmári békéig. A gimn. VII., a líceumok és gazdasági isk. III. oszt. számára. Szikra, Budapest.
3. KOSÁRY (1945) 134-136.
4. VÁRKONYI, R. (2004) 766-767.
5. MÓD Aladár (1948): *400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért*. Negyedik, bőv. kiad. Szikra, Budapest.
6. Már az 1919-es tanácsköztársaság idején megfogalmazódnak olyan megállapítások, hogy a XVII. századi Habsburg-ellenes harcok, Bocskaitól I. Rákóczi Györgyig, pusztán „*magyar nemzeti felkelések, vallási és politikai jelszavakkal folytatott kishemesi osztályküzdelmek*”, és a „*kuruc felkelések sem egyebek, mint a magyar köznemesség osztályküzdelmei*”. In: *Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság iskolai reformtervezete*. Szerk.: PÁSZTOR József (1959). Fővárosi Pedagógiai Szeminárium, Budapest, 79.
7. MÓD (1948) 43.
8. MÓD (1948) 45. Ez sem előzmény nélküli azonban. Szintén a tanácsköztársaság idején az 1711-ben a rendektől kikényszerített „kompromisszum”-ról Kinczné ezt írja: „*Az ország drágán megfizette az eredményt: minden haladás megakadályozásával, gazdasági és társadalmi struktúrájának évszázadokkal való lemaradásával.*” In: KINCZNÉ TAKÁCS Mária (1919): *Leckék a magyar történelem tanításához. Néptanítók Lapja, LII. 17. sz.*
9. HECKENAST Gusztáv – SPIRA György (1950): *Magyarország története II. rész 1526–1849*. Tankönyvkiadó, Budapest, 36-44.
10. HECKENAST – SPIRA (1950) 43.
11. HECKENAST – SPIRA (1950) 43-44.
12. HECKENAST – SPIRA (1950) 44.
13. HECKENAST Gusztáv – INCZE Miklós – KARÁCSONYI Béla – LUKÁCS LAJOS – SPIRA György (1951): *A magyar nép története. Rövid áttekintés*. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest
14. HECKENAST Gusztáv – INCZE Miklós – KARÁCSONYI Béla – LUKÁCS LAJOS – SPIRA György (1953): *A magyar nép története. Rövid áttekintés*. Második, jav. kiad. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 177.
15. Uo.
16. HECKENAST Gusztáv – SPIRA György (1955): *A magyar nép története II. rész (1526–1849)* Hatodik kiad. Tankönyvkiadó, Budapest, 54.
17. HECKENAST – SPIRA (1955) 65.
18. E sorok írója visszaemlékezik magyartanári pályakezdésére, amikor még az 1970-es évek elején is külön fejezetet alkotott a kuruc irodalom az irodalomtanításban. Ez nyilván az itt tárgyalt korszaknak a „lecsengését” jelentette.
19. PACH Zsigmond Pál (1951). *Bevezetés. II. Rákóczi Ferenc emlékiratai*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 23.
20. *Magyarország története 1526–1790. A késői feudalizmus korszaka*. Szerk. H. BALÁZS Éva – MAKKAI László (1962). Tankönyvkiadó, Budapest, 372-375.
21. ROMSICS (2011) 462. értékelése nyomán
22. Molnár Erik: *Történelemszemléletünk nacionalista maradványairól* (1962) Idézi: Romsics (2011) 416.
23. UNGER Mátyás (1957): *Történelem az általános gimnáziumok III. osztálya számára: Egyetemes történelem 1640-1849 Magyarország története 1526-1849*. Tankönyvkiadó, Budapest.
24. UNGER Mátyás (1965): *Történelem az általános gimn. III. oszt. számára: Egyetemes történelem 1640–1849 Magyarország története 1526–1849*. Kilencedik kiad. Tankönyvkiadó, Budapest, 77.
25. Uo.
26. EPERJESSY Géza – BENCZÉDI László (1967): *Történelem a gimnáziumok II. oszt. számára*. Tankönyvkiadó, Budapest
27. EPERJESSY Géza – BENCZÉDI László (1972): *Történelem a gimnáziumok II. oszt. számára*. 7. kiad. Tankönyvkiadó, Budapest, 249.
28. RITÓÓK Zsigmond – GYAPAY Gábor (1971): *Tanári kézikönyv a történelem tanításához a középiskolák I-II. osztályában*. Második kiad. Tankönyvkiadó, Budapest, 357.
29. EPERJESSY Géza (1980): *Történelem a gimnázium II. oszt. számára*. Tankönyvkiadó, Budapest
30. SZABÓ Károly (1985): *Tanári kézikönyv a gimnáziumi történelemtanításhoz*. Tankönyvkiadó, Budapest, 330.

**Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi
történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából**

II. rész – 1945-1990

31. SZABÓ (1985) 330. Vö.: BÁNKÚTI Imre (1981): *A szatmári béke* (Sorsdöntő történelmi napok). Akadémiai Kiadó, Budapest, 161 l.
32. SZABÓ (1985) 330-331.
33. WALTER Mária (1988): *Történelem a gimnázium II. osztálya számára*. 5. kiad. Tankönyvkiadó, Budapest
34. WALTER (1988) 302.
35. Uo.
36. WALTER (1988) 303.
37. Uo.
38. WALTER (1988) 306.
39. BENDA Kálmán (1976): *A Rákóczi-szabadságharc és a nemzetközi helyzet*. In: *A Rákóczi-szabadságharc vitás kérdései*. Tudományos emlékülés 1976. január 29–30. Szerk.: MOLNÁR Mátyás. TIT Szabolcs-Szatmár megyei Szervezete – Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumi Igazgatóság – Vay Ádám Múzeum Baráti Kör, Vaja – Nyíregyháza, 44-50.
40. R. VÁRKONYI Ágnes (1976): *Rákóczi szabadságharc történelmi fejlődésünkben és a szatmári béke értékelése*. Uo.: 25-43. és 87-92.
41. R. VÁRKONYI (1976) 89.
42. KÖPECZI Béla (1966): *A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország*. Akadémiai Kiadó, Budapest, ill. KÖPECZI Béla (1976/1): *A Rákóczi-szabadságharc és Európa*. *Századok*, 110. évf. 6. sz. 1009-1017.
43. Köpeczi Béla (1976/2): *Az orosz segítség reménye és a szatmári béke*. In: *A Rákóczi-szabadságharc vitás kérdései*. Tudományos emlékülés 1976. január 29–30. Szerk.: MOLNÁR Mátyás. TIT Szabolcs-Szatmár megyei Szervezete – Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumi Igazgatóság – Vay Ádám Múzeum Baráti Kör, Vaja – Nyíregyháza, 51-57.
44. KÖPECZI Béla (1976/3): *II. Rákóczi Ferenc, az államférfi és író*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 158.
45. SZAKÁLY Ferenc (1990): *Virágkor és hanyatlás 1440–1711*. Magyarok Európában II. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 306-307.
46. KOSÁRY Domokos (1990): *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*. Magyarok Európában III. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 30.
47. KOSÁRY (1990) 31.
48. KOSÁRY Domokos (1980): *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest
49. KOSÁRY (1990) 31.

Katona András: A Rákóczi-szabadságharc recepciója a magyarországi történelemtankönyvekben – a háromszázadik évforduló alkalmából

II. rész – 1945-1990

ABSTRACT

Katona, András

***The Reception of the Rákóczi War of Independence in Hungarian History Textbooks –
On the Occasion of the 300th Anniversary***

Part 2: 1945-1990

The end of April and the beginning of May 2011, marked the 300th anniversary of the end of the Rákóczi War of Independence, the first of the Hungarian wars of independence that rocked the last centuries. This was our only struggle for independence that finished with a compromise, brought visible (albeit, disputable) results too, and did not lead to retaliation, not counting the “voluntary” emigration of Rákóczi and his exiled compatriots. This study seeks to follow – from a remove of 300 years – the reception of the Rákóczi War of Independence in the history textbooks of the past two centuries all the way up to 1945, first of all assessing the whole series of events, especially with a view to the Peace of Szatmár and the circumstances of its signing, while devoting less attention to particular details. In our study, we also try to sketch a picture of the serious influence of the writing of history on the writing of history textbooks. It is also important to note that among the history textbooks that are part of the study, we devoted more attention to those of an aetiological nature, or in modern terms, at the higher level of analytical history teaching, which were used mainly at the end of the course of public education, we could say, since 1850, before the school-leaving exam.